

مقایسه‌ی سیستم مقطوع پرداخت خسارات و سیستم پرداخت تدریجی در ضرر بدنی با مطالعه‌ی تطبیقی (در نظام های حقوقی ایران، ایالات متحده‌ی آمریکا و انگلستان)

فاطمه سادات حسینی^۱

حسن بادینی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۲/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۶/۰۶

چکیده:

خسارت های بدنی به دلیل ارتباط با جسم و جان و روان انسان ها از جمله مهم ترین مباحث حقوق خسارات محسوب می شود. از میان مسائل مطرح شده در این موضوع، بحث راجع به ارزیابی کاربردی تر بوده و پرسش های متعددی را ایجاد می کند. ساز و کار تعیین و پرداخت خسارت مرحله ی دوم امر ارزیابی است. در مرحله ی اول قاضی رسیدگی کننده، بر اساس روش ها و معیار های موجود در نظام قضایی به ارزیابی خسارت اقدام می کند. سپس باید مشخص کند رقم غرامت چگونه پرداخت شود. در مورد خسارت های آینده سیستم پرداخت در تقویم رقم مناسب نیز موثر است، چنان که در پرداخت های یک باره رقم بزرگتری معین می شود. سیستم تعیین مقطوع خسارت و پرداخت به شکل یکجا قدمتی طولانی در نظام حقوقی کامن لا دارد و البته در خصوص خسارات آینده، بر حدس و گمان مبتنی است. انتقادات وارد بر این سیستم به پیشنهاد تعیین یا پرداخت های ساختاری و دوره ای منجر شد. سیستم پرداخت دوره ای بیشتر در خسارت های آینده مربوط به صدمات بسیار شدید استفاده می شود و به دلیل انعطاف پذیری بیشتری که نسبت به انواع خسارات آینده دارد برای این قبیل صدمات مناسب تر است. ابتکار عمل در این حوزه در حقوق ایالات متحده به وجود آمد و برای مثال در خسارت های پزشکی مورد استقبال قرار گرفت. دیه که در نظام

^۱ (نویسنده مسئول) دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه تهران.

hosseini.fatemesadat@yahoo.com

^۲ دانشیار گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

حقوقی ما برای صدمات بدنی استفاده می‌شود، سیستمی مقطوع است و همچون آنچه در حقوق کامن لا گفته شد اغلب یکجا پرداخت می‌شود یا حد اقل تدریجی نیست. در صورت پذیرش جبران خسارات مازاد بر دیه برای پرداخت این خسارات در صدمات جدی می‌توان از پرداخت تدریجی یا سیستم بازبینی استفاده کرد. به نظر می‌رسد نظام‌های حقوقی می‌توانند از مجموعه این روش‌ها در محل مناسب استفاده کنند. در این نوشتار سیستم‌های مذکور در نظام‌های حقوقی آمریکا، انگلستان و ایران مورد مطالعه‌ی تطبیقی قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: پرداخت تدریجی، پرداخت ساختاری، پرداخت یکجایی، خسارات بدنی، دیه،

سیستم مقطوع خسارات

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه:

از دشوار های ارزیابی خسارت های بدنی، تعیین ساز و کار محاسبه ی این زیان ها و نحوه ی پرداخت خسارت است. زمانی که قاضی یا هیات منصفه امر ارزیابی خسارت های بدنی را آغاز می کنند، متناسب با نظام حقوقی حاکم روشی را در ارزیابی خسارت های مالی و غیر مالی اتخاذ می کنند (Lewis, 2003, n491) و بر اساس معیار های متعارف و شخصی (Corso, 2006, p216) و بعضا مطابق با فرمول های موجود (Nieswiadomy, 1988, -n3) خسارت را تخمین می زنند. روش پرداخت خسارت می تواند به شکلی یکجا و یک باره یا به صورت تدریجی یا دوره ای انجام شود. سوال اساسی آن است که آیا تعیین و پرداخت خسارت باید با رقمی مقطوع و به شکل یکجا مشخص و پرداخت شود یا شیوه ی تدریجی نیز مناسب است؟ پاسخ به این سوال به خصوص در مورد خسارت های شدید در نفس ارزیابی و میزان تخمین خسارت تاثیر گذار است. پاسخ به مواردی از قبیل اینکه چه عواملی در انتخاب سیستم پرداخت می تواند موثر باشد، آیا راهکارهای واحدی برای انواع متفاوت خسارت باید در نظر گرفت، سخت گیری برای زیان های احتمالی آینده به چه صورت باید باشد و بحث مالیات و رقم آن چگونه تعیین شود؟ بخشی از دشواری های این مساله است.

از لحاظ تاریخی، غرامتی که به واسطه ی ورود صدمه ی بدنی توسط دادگاه ها تعیین می شد، در اکثر نظام های حقوقی و به خصوص در کامن لابه شکل مبلغی یکجا بود، مبلغی که به شکل یکجا توسط خواننده به خواهان پرداخت می شد و جبران خسارت، امروزه دنباله رو همین شکل غرامت در مسئولیت مدنی است. در انواع خسارت ها و از جمله خسارت های بدنی، جبران خسارت خواهان موضوع غیر قابل تغییر بوده و سایر اهداف مثل بازدارندگی اهدافی فرعی هستند. (Tilbury, 1989, 260)

در حقوق انگلستان و به خصوص آمریکا در تلاش برای حل مشکلات ناشی از به کارگیری سیستم مقطوع خسارت، شیوه ی پرداخت تدریجی مطرح شد. اگر هدف اصلی از پرداخت خسارت را بازگرداندن زیان دیده در حد امکان به وضعیت سابق بدانیم، مناسب ترین راه برای قرار دادن او

در وضعیت قبل از وقوع خسارت، قرار دادن مستمری برای کسب درآمد و جبران خسارت است).

(Mc Gregor, 1983, 207)

آشکارترین منفعت جواز اعمال سیستم پرداخت هایی به شکل دوره ای آن است که مبلغ نهایی با زیان حقیقی خواهان انطباق بیشتری نسبت به سیستم پرداخت مقطوع دارد. (Harper, 1956, 1304) سیستم پرداخت یکجا، علاوه بر دشواری ارزیابی خسارات آینده در مورد صدمات شدید، در مواردی به نفع خواهان هم نیست. (Conard, 1964, 33)

در نظام حقوقی اسلامی و به تبع آن در قانون مجازات ایران دیه در مقابل صدمات بدنی قرار گرفت که رقمی مقطوع بوده و باید یک باره به زیان دیده پرداخت شود. بنابراین یکجا بودن دیه با پرداخت یک باره در حقوق کامن لا مشابه است و تفاوت آنجاست که در نظام های مذکور رقم خسارت توسط قانون گذار معلوم نشده و دادگاه با توجه به معیار های مورد پذیرش ارزیابی می کند و رقم معینی که یک باره پرداخت شود را مشخص می نماید.

به هر حال سیستم پرداخت مقطوع با وجود اشکالاتی که دارد نمی تواند به طور کلی کنار گذاشته شود، حداقل آنکه، این قسم پرداخت برای خسارات رخ داده تا زمان دادرسی مناسب است. سیستم پرداخت به صورت تدریجی می تواند در برخی صدمات خاص که ارزیابی آینده آن دشوار است، مورد استفاده قرار گیرد. در کنار این دو روش و در تلاش برای حل مشکلات اساسی آنها، برخی نظام های جایگزین، از جمله سیستم پرداخت مستمری و سیستم بازبینی خسارات در حقوق انگلیس و آمریکا پیشنهاد شدند. در حقوق ما اگر بحث خسارات زائد بر دیه پذیرفته شود می توان پرداخت های غیر یک باره را نیز در مورد آنها مناسب دانست. در مطالعه ی موضوع مورد بحث در قسمت نخست سیستم مقطوع، در قسمت دوم سیستم تدریجی و در پایان سیستم های پیشنهادی مطالعه می شود. قابل توجه است مبنای مطالعه در این نوشتار بررسی تطبیقی نظام حقوقی آمریکا و انگلیس و مطالعه ی شباهت ها با حقوق کشورمان است.

الف- سیستم تعیین و پرداخت مقطوع و یک باره (lump sum)

در نظام حقوقی کامن لا، خسارت های ناشی از صدمات بدنی و مرگ نوعاً به شکل مقطوع برآورد شده و مبلغ یک جایی به عنوان غرامت مورد حکم قرار می گیرد. تعیین مبلغ و پرداخت یک بار و برای همیشه اتفاق می افتد و به جز در موارد نادر امکان هیچ کاهش یا افزایش پس از آن وجود ندارد. در اکثر موارد این چنین روشی اگر برای صدمات نسبتاً کوچک اتخاذ شود مشکل خاصی وجود ندارد، چرا که آسیب دیدگان تقریباً به شکلی کامل و حتی اغلب پیش از ارزیابی مورد جبران قرار می گیرند و آنچه در محاسبات می آید، بیشتر راجع به گذشته است. (cane, 2006,130)

برخی حتی در مواردی که زیان ناشی از عمل خوانده در زمان دادرسی کاملاً مشخص نشده بود و به وقایع و احتمالات آینده وابسته بود، باز هم اصرار به ارزیابی یک باره داشتند، حتی اگر برای برخی صدمات موقعیت خواهان در آینده بسیار اهمیت می داشت. (Dufays , 1997, 18)

۱. در انواع خسارات

در موارد زیان های مستمر، مانند خسارت مربوط به درآمد یا مواردی که آسیب دیده نیاز ممتد به بیمارستان دارد یا محتاج هزینه های پزشکی و پرستاری است، در زمان دادرسی در حقیقت باید دودسته پیش بینی در محاسبه در نظر گرفته شود: اول آنکه ضروری است پیش بینی شود اگر زیان دیده دچار صدمه نمیشد، چه اتفاقاتی برایش می افتاد. دوم، ضروری است پیش بینی شود چه اتفاقاتی در آینده برای او رخ خواهد داد. در مورد صدمات شدید همیشه خطر عواقب و عوارض آینده وجود دارد؛ برای مثال، بیماری صرع تقریباً همیشه خطری قابل وقوع در خسارات مغزی است و ورم مفاصل خطری عادی است که در شکستگی های جدی استخوان پیش می آید. این خسارات ممکن است خفیف باشد، اما سیستم پرداخت یکجا باید خطرات را نیز محاسبه کند. این امر به وسیله ی محاسبه مبلغی در ازای خطر و با توجه به شدت آن انجام خواهد شد. (cane, ibid, 130)

وظیفه ی پیش بینی آینده کاری بسیار دشوار است و امکان اشتباه حتی در صورت تلاش کامل وجود دارد. اگر پیش بینی شود آسیب دیده کاملاً بهبود می یابد لیکن این طور نشود، خسارتی که

ارزیابی شده کمتر از میزان واقعی خواهد بود و در نتیجه زیان دیده کمتر از مقدار واقعی، خسارت می‌گیرد. در مقابل، اگر خواهان به سرعت بهبود پیدا کند در حالی که پیش بینی این طور نبوده است، در واقع بیش از اندازه‌ی واقعی خسارت دریافت کرده، چون در زمان ارزیابی، خسارات بیشتر و طولانی تر تصور شده است. (Ison, 1986, 610)

به، تاخیر انداختن دادرسی به عنوان راه حل به کار گرفته شده در این مشکل، مسائل خاص خود را ایجاد می‌کند. در واقع، تاخیر در پرداخت و جبران خسارت، یکی از بزرگ‌ترین دلایل نارضایتی از این سیستم است. ضمن اینکه تعویق و تاخیر نمی‌تواند تمام مشکلات را حل کند، مثلاً در موارد بسیاری حتی در صورت یک پیش بینی معقول، تاثیر صدمات بدنی که در مدتی طولانی پس از دادرسی بروز می‌کند، متفاوت هستند. حال آنکه ارزیابی بر اساس فروض دیگری صورت گرفته است. (cane, ibid, 132)

۲. تغییر پذیری خسارت برآورد شده پس از دادرسی

در موارد نادری ممکن است مبلغ یک جایی که تعیین می‌شود تغییر کند و این به واسطه‌ی بروز تغییرات و ایجاد شرایطی است که پس از دادرسی حادث می‌گردد. این محاسبه، لااقل برای وقایعی که بسیار نزدیک به زمان دادرسی رخ می‌دهند می‌تواند انجام شود. از این، دادگاه‌های تجدیدنظر از پذیرش دلایل جدید امتناع نمی‌کنند. می‌توان گفت دادگاه‌های تجدیدنظر این اختیار را دارند که به مدارک جدید توجه کنند و احتمالاً تغییراتی در مبلغ تعیین شده اعمال کنند. (Trindade, 1999, 544) برای مثال، آن‌گاه که خسارات براساس این فرض تخمین زده شده‌اند که خواهان هم‌چنان به ادامه‌ی شغل پیشین قادر است و در مدتی کوتاه پس از رسیدگی خلاف این امر مشخص گردیده، باید امکان تغییر خسارت وجود داشته باشد. (Murphy v. stone wallwork Ltd, 1969, 949)

در انگلستان فقط افزایش مبلغ تعیین شده را اجازه می دهد و کاهش مبلغ مشخص شده توسط دادگاه به هیچ وجه مجاز نیست. این تفاوت برای رعایت قاعده ی انصاف است، برای اینکه خواهان به خاطر ترس از کاهش خسارت، از ادامه ی دادخواهی خود منصرف نشود. (Ison, ibid, 737)

در نظام حقوقی ما که سیستم مقطوع دیه وجود دارد، در صورتی که در مرحله ی تجدید نظر عارضه ای پس از تعیین میزان دیه در حکم دادگاه در اثر همان صدمه ایجاد یا ظاهر شود که دیه یا ارزش به آن تعلق می گیرد، دادگاه مذکور می تواند به استناد ماده ی ۴۳۴ قانون آیین دادرسی کیفری به دلیل عدم اعتبار دلیل مورد استفاده حکم جدید صادر نماید. در صورت پذیرش لزوم جبران کامل خسارات، به موجب قانون آیین دادرسی مدنی که امکان طرح دلیل جدید در مرحله ی تجدید نظر را پذیرفته، (کاشانی، ۱۳۹۰: ۲۳۹) اگر دلایل جدیدی در مورد شدت صدمات در این مرحله کشف شود می تواند در حکم دادگاه اثر گذار باشد. همچنین پس از قطعیت دعوادر صورتی که جبران خسارات افزون بر دیه را بپذیریم در صورت ایجاد جهات جدید امکان مطالبه ی خسارت وجود دارد و رسیدگی به این امور منافاتی با اعتبار امر مختوم ندارد. (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۳۱۴)

۳. مزایا و معایب سیستم پرداخت یکجای خسارت

این سیستم مزایایی دارد که نمی توان به سادگی از آن گذشت. از جمله مزایای مهم این سیستم قطعیت خسارت است. (Rea, 1920, 133) در حالی که در سیستم پرداخت دوره ای (Periodic payment) ضمن مفتوح ماندن پرونده، آسیب دیدگان از تلاش برای بهبود اوضاع نیز دست می کشند. (Fleming, 1971, 372) در این سیستم به دلیل خاتمه ی دعوا، دادگاه از ادامه ی بررسی ها فراغت می یابد، حال آنکه در صورت ادامه پرونده همچنان سیستم قضایی درگیر است و این از بازدهی اجرایی و اداری می کاهد. (Rea, ibid, 144)

علی رغم این مزایا سیستم مذکور به دلیل برخی معایب مورد انتقاد قرار گرفته است. مهم ترین ایراد آن است که ارزیابی به شکل یکجا دربردارنده ی حدس و گمان و امکان اشتباه و بی دقتی در مورد خسارات آینده است. (Macdonald V. Alderson, 1982, 57) مشکل دیگر اندازه ی

برآورد است. میزان ارزیابی خسارات در برخی سیستم‌های حقوقی محدود شده است. برای مثال، دادگاه عالی کانادا در مورد خسارات غیرمالی در پرونده‌های خسارات بدنی محدودیت قائل است. (Andrews v. Grand & Toy Alberta Ltd., 1978,83) با این حال، در مواردی که محدودیت وجود ندارد با بزرگی ارقام غرامت تعیین شده مواجه هستیم. بزرگی میزان برآورد خسارات در سیستم تعیین مقطوع خسارات مهم است، چرا که در صدمات شدید دادگاه نگران پیشرفت جراحات و نیاز خواهان به حمایت است، بنابراین میزان خسارت افزایش می‌یابد حال آنکه ممکن است واقعی نباشد. (Jeffrey, 1987, 50)

زمان بین صدمه و برآورد خسارت مسئله‌ای دیگر در تعیین خسارت صدمات بدنی است. در سیستم پرداخت مقطوع، به دلیل تعیین مبلغ یکجا اغلب تاخیر زیادی در دادرسی به وجود می‌آید. این تاخیر به دلیل نیاز به تعلل برای ثبوت صدمات و استقرار وضعیت خواهان به لحاظ پزشکی است، تا تعیین خسارت و غرامت براساس آن صورت گرفته و به واقعیت نزدیک تر باشد. (ibid, 51) چنان که برای مثال در سیستم مقطوع پرداخت دیده در پرونده‌های صدمات شدید و ارجاع امر به کارشناس پزشکی قانونی برای روشن شدن میزان دیه همانند آنچه در حقوق غرب در سیستم مقطوع بیان شد، دادرسی با تاخیر مواجه می‌شود. این تعلل گاهی به دلیل دوره‌ی طول درمانی است که پزشکی قانونی برای روشن شدن وضعیت جسمانی مصدوم در نظر می‌گیرد. البته در صورت تقاضای خواهان، پزشکی قانونی می‌تواند موضوع را به اطلاع دادگاه برساند تا در صورت بروز مشکلات آینده عملکرد کارشناسی پزشکی قانونی با ابهام مواجه نشود. (شیخ آزادی، ۱۳۸۷: ۳۱)

این تاخیرها دو جنبه‌ی منفی دارد: یکی آنکه جبران وضعیت زیان دیده را با رکود و سرعت کم دنبال می‌کند. (Bass, 1974.333) نیز ممکن است آنها را ترغیب به جبران خسارت خارج از دادگاه بنماید، چنان که در حقوق آمریکا بسیاری از موارد صدمه بدنی خارج از دادگاه و با توافق طرفین حل و فسخ می‌شود. به هر حال به نظر می‌رسد این امر بیشتر به حال خواننده مساعد است. (Jeffrey, ibid, 53)

افزون بر این، اغلب زیان دیدگان پس از دریافت مبلغ خسارتی که به شکل یکجا به ایشان داده می شود به شکل دلخواه آن را هزینه می کنند، در حالی که اعطای مبلغ خسارت به شکل یکجا به منظور جبران خسارات گذشته و آینده است. (ibid) همچنین مسائلی مانند تغییر ارزش پول، قدرت خرید، وضعیت بازار، نامشخص بودن زمانی که صدمه دیده به حمایت نیاز دارد و مواردی از این دست باعث ورود ایرادات به این سیستم است. (Tilbury, ibid, 264)

۴. سیستم مقطوع دیه

دیه مالی است که در شرع مقدس اسلام به خاطر جنایت بر نفس یا کمتر از آن داده می شود، خواه مقدارش مقدر باشد یا خیر. (خمینی، ۱۴۰۷، جلد دوم، ۴۹۸) البته در برخی تعاریف میزان غیر مقدر را با ارش قابل جبران دانسته اند. (تیموری، ۱۳۹۱: ۳۹)

در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به تبعیت از فقه اسلامی، در ماده ۴۴۸ دیه این گونه تعریف شده است: "دیه مقدر مال معینی است که در شرع مقدس به سبب جنایت غیر عمدی بر نفس، عضو یا منفعت، یا جنایت عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد مقرر شده است." در واقع در نظام حقوقی ایران در خصوص صدمات بدنی با بحث دیه به عنوان سیستمی مقطوع برای جبران خسارت مواجه هستیم. در واقع قاضی در هر مورد با توجه به مقررات موجود در باب دیه و با توجه به نظر پزشکی قانونی رقم غرامت را مشخص می کند. مهلت پرداخت دیه در غیر موارد تراضی در جنایات عمدی ظرف یک سال قمری، در شبه عمد ظرف دو سال قمری و در خطای محض ظرف سه سال قمری است. (ماده ی ۴۸۸ قانون مجازات اسلامی) در صورتی که پرداخت کننده بخواهد هر یک از انواع دیه را پرداخت نماید و یا پرداخت دیه به صورت اقساطی باشد، معیار قیمت زمان پرداخت است. (ماده ی ۴۹۰ قانون مجازات اسلامی)

در خصوص خسارت های زائد بر دیه به فرض پذیرش لزوم جبران این خسارت ها قواعد کلی حاکم بر نظام مسئولیت مدنی در باب خسارات حاکم است.

ب. سیستم پرداخت تدریجی (periodic payment)

سیستم پرداخت یکجای خسارت علاوه بر دشواری حدس راجع به آینده و ارزیابی آن، در صدمات شدید به نفع خواهان نیست و بسار کمتر از میزان واقعی خسارت می‌گیرد، (Conard, 1964, 86) از این رو، در نظام‌های آمریکا و انگلیس بحث بر این شد که به جای پرداخت یکجای غرامت که متکی بر آینده‌نگری است، پرداخت خسارت صدمات بدنی به شکل دوره‌ای صورت پذیرد تا به محاسبه‌ی میزان واقعی زیان موکول گردد. (Stevenson, 1975, 455)

سیستم پرداخت دوره‌ای در جبران خسارات مربوط به حوادث اتوموبیل بسیار کارایی داشته و به تازگی حداقل در سیزده ایالت آمریکا در خصوص تقصیرات و خطاهای پزشکی به شکل گسترده‌ای به کار رفته و پذیرفته شده است. (Elligett, 1979, 130) در برخی ایالات، مبالغ دوره‌ای است اما موکول به حوادث آینده نیست. در واشنگتن دادگاه ممکن است حکم به پرداخت خسارات به شکل دوره‌ای صادر کند و آن را به هیچ رویدادی در آینده موقوف ننماید.^۱

استدلال مهم در مزیت این شیوه آن است که به هر دو طرف دعوا سود می‌رساند. کمک می‌کند تا نیازهای بیشتری از خواهان مرتفع گردد و به خواننده کمک می‌کند چون مبلغ کمتری می‌پردازد. (Scales, 2002, 887) حتی می‌توان گفت سود و منفعت خواننده در این روش بیشتر است و حتی برخی این شیوه پرداخت را تاکتیک دفاعی می‌دانند. به دلیل همین ویژگی برخی منتقدان مدعی شده‌اند در این حالت خواهان برای بار دوم قربانی می‌شود. (Risk, 2001, 644)

سیستم پرداخت دوره‌ای خسارت سهم به سزایی در کاهش ارقام و اندازه مبالغ غرامت دارد، زیرا دو اشکال سیستم تعیین مقطوع خسارات برطرف می‌شود. در پرداخت دوره‌ای و تدریجی به مدیریت پول نیازی نیست، زیرا مبلغ کلانی در اختیار خواهان قرار نمی‌گیرد. همچنین مالیات سنگینی بر مبلغ برآورد شده وارد نمی‌شود. در پرداخت تدریجی می‌توان خسارات گذشته را محاسبه و پرداخت کرد و برای خسارات آینده با انعطاف بیشتری برخورد نمود. (Jeffrey, ibid, p1328) حکم پرداخت تدریجی ممکن است پس از مرگ شخص زیان دیده

¹ - wash.Rev.code Am.s 4.56.240 ,west 1980

ادامه پیدا کند تا حمایت و پشتیبانی از بستگان وی تامین شود. حتی اگر دادگاه تصمیم به صدور حکم برای پرداخت تدریجی نگیرد، طرفین خودشان می توانند بر چنین موضوعی توافق کنند و دادگاه می تواند چنین توافقی را تایید کند. (Plant,1989,1328)

در مواردی که مقررات حکم به پرداخت تدریجی یا دوره ای را اجازه می دهد، دادگاه ها ملزم به رعایت محدودیت ها و شرایط قانونی هستند و نمی توانند در همه موارد از این اختیار استفاده نمایند. به هر حال باید بدانیم تعداد پرونده هایی که به چنین راهکاری دست می زند کم است و تعداد انگشت شماری بیمه گر چنین خدماتی را در مورد محصولات پرخطر ارائه می کنند. (Barrie,2005,536)

البته به این سیستم نیز انتقاداتی وارد است، از جمله آن که دعوا خاتمه نمی یابد و کار دادگاه ها متراکم تر می شود، اما در پاسخ به این ایراد می توان گفت در سیستم مقطوع نیز به دلیل تاخیر برای اجرای حداکثری عدالت تراکم کار دادگاه ها زیاد است (Ison,1997,5). اتفاقاً در پرداخت های دوره ای چون امکان بازنگری وجود دارد یا حداقل تمام مبلغ خسارت یکجا معین نمی شود طرفین از مانع تراشی و دادگاه ها از تعلل بی جا اجتناب می کنند. (Balzer,ibid, 153)

در نظام حقوقی ما قانون مسئولیت مدنی در ماده ی ۵ در صدمات بدنی به دادگاه اجازه داده با رعایت اوضاع و احوال قضیه به طریق مستمری و یا پرداخت مبلغی دفعتاً واحده تعیین غرامت کند که البته هر چند این ماده در خصوص اصل دیه قابل اعمال نیست، اما در خصوص خسارات مازاد بر دیه می تواند موضوعیت داشته باشد.

۵. محدودیت های سیستم پرداخت تدریجی

توجه به شدت ضربه در سانحه بر خواهان خاص و جبرانی که مناسب برای او، شیوه ی زندگی، سن و سال و وضعیت درآمد او باشد، می تواند به عنوان محدودیت در این شیوه ی پرداخت قلمداد شود. (Jeffrey,ibid,77)

اندازه‌ی غرامت می‌تواند عنصر دیگری برای توجیه مقبولیت پرداخت تدریجی باشد. در حقیقت این سیستم برای پرداخت‌های با ارزش مالی بیشتر مناسب‌تر است. مثلاً برای مبالغ بیش از صد هزار دلار می‌توان چنین تدبیری پیش‌بینی کرد. (Weir, 1984, 77)

قابلیت استفاده از پرداخت تدریجی همچنین می‌تواند بر اساس سبب خاص دعوا محدود شود. برای مثال، قانون‌گذاری‌های آمریکا پرداخت‌های تدریجی را در مورد تصادفات وسایل نقلیه موتوری می‌پذیرد.^۱ در استرالیا نیز چنین است.^۲

۶. تغییر مبلغ به دلیل تورم

در برآورد خسارت با سیستم مقطوع، دادگاه‌ها در محاسبه، میزان تورم را در نظر می‌گیرند. (Andrew, ibid, 255) انصاف نسبت به خواهان چنین حکم می‌کند که تورم در پرداخت‌های تدریجی محاسبه شود. در این حالت دو گزینه می‌تواند مطرح شود: یکی تعیین نرخ تورم قانونی به صورت ثابت یا شناور و دیگری اختیار دادن به دادگاه در محاسبه‌ی تورم در هر مورد است. (Jeffrey, ibid, 101)

۷. ضمانت

بحث ضمانت در پرداخت‌های دوره‌ای اهمیت زیادی دارد. گرچه در سیستم مقطوع نیز خواهان موفق در دعوا باید امیدوار باشد که خواننده منبع مالی مناسب برای اجرای حکم داشته باشد، با این حال در سیستم پرداخت تدریجی خواهان بیشتر در معرض ناامنی است. (ibid, 85)

برای برقرار کردن تضمین در این روش پرداخت یک راه حل می‌تواند این باشد که در صورت عدم پرداخت هر مورد در سررسید، اقساط آینده حال شود و قابلیت اجرای فوری بیابد. (id, 86) راه حل‌های دیگر گرفتن تضمین و وثیقه از خواننده، قرار دادن کفیل برای او، خرید مستمری توسط خواننده یا بیمه‌گر او است. (Weir, ibid, 135) دادگاه‌های آمریکایی چنین عمل می‌کنند. برای

^۱ -Ala. Code s6-5-486-(1975) (Alabama)

^۲ -Motor Vehicle (Third party insurance) Act 1933-1972

مثال، در نیویورک برای غلبه بر این مشکل اجازه ی خرید مستمری از موسسات بیمه بزرگ و ایمن می دهد.^۱

قانون مسئولیت مدنی ایران در ماده ی ۵ تشخیص تامین متناسب در پرداخت مستمری را با توجه به اوضاع و احوال هر مورد به عهده ی دادگاه گذاشته و به استناد ماده ی ۳ همان قانون تعیین و اخذ تامین برای دادگاه در صورت حکم به پرداخت مستمری الزامی است.

۸. خاتمه ی پرداخت

خاتمه ی نهایی پرداخت تدریجی باید در دستور به پرداخت اصلی بیاید. خاتمه پرداخت می تواند بر اساس تاریخ مشخص یا واقعه ای خاص باشد و به هر حال دادگاه باید به این موضوع رسیدگی کرده و زمان آن را مشخص کند؛ مثلاً پایان پرداخت را مصادف با فوت خواهان زیان دیده بداند. دادگاه باید منصفانه ترین زمان نسبت به خواهان و خوانده را لحاظ نماید. (Jeffrey. ibid, 93)

ج- سیستم پیشنهادی

نظر به کاستی های دو سیستم موجود، برای رفع این کاستی ها می توان از روش های جایگزین زیر استفاده کرد.

۱- سیستم پرداخت ساختاری (پرداخت به شکل مستمری) (Structured settlement)
این سیستم اولین بار در پرونده ای علیه شرکت داروسازی ریچاردسون مریل (Richardson meril) استفاده شد. خواهان های متعددی از این شرکت شکایت کرده بودند که به واسطه ی استفاده از داروهای ساخته آن شرکت فرزندان تمام مادرانی فلج شدند که در طول مدت بارداری از آن دارو استفاده کرده بودند. در جریان دعوا شرکت داروساز با خواهان ها برای پرداخت های ساختاری توافق می کند. (Kene, 1986, 25)

¹ -N. Y. Civ- parac. L. & R S. 5039 McKinney sup. 1986 (New York)

در ۱۹۸۲ کنگره‌ی آمریکا یک اقدام مهم برای شیوه‌ی جدیدی از پرداخت انجام داد، پرداخت ساختاری (مستمری) به این شکل بود که به جای اعطای مبلغ یکجا به خواهان مبلغی بیشتر ولی در طول مدت مثلاً بیست سال آینده به او داده می‌شود. (Babener, 2010, 2) این اقدام حتی از عدم تلاش خواهان برای بهبودی اوضاع خویش جلوگیری می‌کند. (Koenig, 2007, 82) این روش در توافقات اصحاب دعوا استفاده می‌شود و شاید بتوان گفت در چیزی حدود یک سوم صدمات بدنی برای چنین پرداختی توافق می‌کنند. (Sheffield, 2008, 23)

در واقع پرداخت مستمری در دعاوی خسارات بدنی و توافق طرفین دعوا بر آن، جایگزینی برای سیستم پرداخت یکجای خسارات محسوب می‌شود که به وسیله‌ی آن هم خسارت خواهان جبران می‌شود هم خوانده مجبور نیست مبلغ هنگفتی را یکجا بپردازد و حتی با سرمایه‌گذاری آن مبلغ و سود حاصل از آن می‌تواند خسارت را پرداخته و اصل پول را نیز حفظ نماید. (Yandell, 1995, 70)

به موجب این سیستم، خسارات آینده باز هم به صورت یکجا محاسبه می‌شود، اما پرداخت یک باره نیست. کسی که مسئول پرداخت تمام یا بخشی از خسارت است، موظف به خرید مستمری سالیانه برای صدمه دیده می‌شود تا آسیب دیده، درآمد شناوری برای مدتی داشته باشد که نیازمند آن است. این مستمری ممکن است برای حداقل مدت مشخص گردد، از این رو، اگر دریافت کننده زودتر از زمان مورد انتظار فوت کند همچنان قابل پرداخت خواهد بود و چنین ترتیبی برای بستگان انجام خواهد شد. (Jeffrey, ibid, 37) این سیستم پرداخت برای مقابله با تورم و با توجه به نیازها و شرایط آینده امکان تغییر مبلغ مستمری را فراهم می‌آورد. (Lewis, 1993, 782) پرداخت ساختاری مشمول مالیات هم نمی‌شود، حال آنکه در پرداخت یکجا مبلغی که مورد سرمایه‌گذاری واقع می‌شود مشمول مالیات است. (MC Glynn, 1987, 30)

اشکال عمده‌ی پرداخت این چنینی آن است که سرمایه‌ی یک مرتبه در اختیار ذی نفع قرار نمی‌گیرد. این اشکال می‌تواند به وسیله‌ی کنار گذاشتن مبلغ به صورت یکجا یا خرید مستمری برای سال‌های معین خنثی شود. (Balzer, 1979, 153) پرداخت‌های ساختاری به شکل خرید

مستمری برای خواهان های خاص بسیار سودمند است. برای مثال، این روش وقتی خواهان کودک یا سالخورده است یا دچار ناتوانی ذهنی است یا شخص فاقد تحصیلات است، بسیار مناسب خواهد بود. (Luchak, 1987, 11) در مواردی که صدمه بسیار شدید است و ناتوانی های دائمی در پی دارد یا روند روبه بدتر شدن در بر دارد یا خواهان در معرض مالیات سنگین قرار دارد هم چنین است. (ibid)

روش مذکور گرچه گامی رو به جلو است تمام مشکلات ایجاد شده در سیستم پرداخت مقطوع را حل نمی کند و این به خاطر آن است که بر سیستم پرداخت یکجا استوار شده و اکثراً مشکلات مطروحه در سیستم تعیین و پرداخت مقطوع خسارات از جمله تاخیر و دشواری اثبات در این جا هم وجود دارد. (Jefferey, ibid, 44)

۲- سیستم بازبینی (Reviw system)

هدف این سیستم که بر سیستم تدریجی مبتنی است، طراحی روشی است که در آن مبلغ تعیینی می تواند مورد بازبینی قرار گرفته و در صورت لزوم به دلیل حدوث تغییر در شرایط تغییر کند. چنین راهکاری انعطاف بیشتری نسبت به سیستم مقطوع دارد. این سیستم می تواند تاخیر در دادرسی و مشکلات ناشی از آن را رفع کند زیرا طرفین دعوا می توانند با تغییر شرایط به دادگاه مراجعه کنند و به تبع تغییرات، بازنگری در حکم را خواستار شوند، در نتیجه ضرورتی برای صبر و انتظار به جهت استقرار وضعیت پزشکی خواهان قبل از قضاوت اصلی وجود ندارد. قابلیت افزایش یا کاهش مبلغ برآورد شده در هر زمان در آینده برای متناسب شدن با تغییرات وجود دارد. در این روش قضاوت بر اساس حدسیات مربوط به آینده بسیار دور ضرورتی نخواهد داشت.^۱

در حقیقت زوال منافع خواهان و وضعیت آینده او امری احتمالی است و امکان بازبینی بعدی می تواند احتمالات تحقق یافته در آینده را مورد جبران قرار دهد. در مبلغ اولیه معمولاً احتمالات

¹ -Model periodic payment of Judgements Act 14 U.L A20 (Supp-1989)

آینده بیشتر به حساب می‌آید، حال آنکه اگر هدف اساسی جبران خسارت باشد، برآورد آن باید واقعی تر صورت بگیرد. (Dufays, 1997, 5)

شیوه‌ی پرداخت دوره‌ای خسارت با قابلیت بازبینی در استرالیا‌ی شرقی طرفداران بیشتری دارد. همچنین در برخی ایالات آمریکا، قوانین به آن روی آورده‌اند،^۱ گرچه بسیار اندک اعمال می‌شود. این روش اشکالات جدی دارد: اول، آنکه سیستم بازبینی در قطعیت و نهایی شدن زیان در زمان رسیدگی و حکم تاثیر می‌گذارد. این موضوع می‌تواند به مشکلات روحی برای خواهان منجر شود، چرا که او دائماً مضطرب خواهد بود که اگر میزان خسارت کم شود چه کند و به طور کلی به پایان ماجرا می‌اندیشد. در چنین مواردی خواهان انگیزه‌ای برای تلاش در راه بهبود وضعیت خویش ندارد چرا که تصور می‌کند در صورت بهبود، این موضوع دستاویزی برای خواننده خواهد بود که از دادگاه کاهش و تخفیف مبلغ غرامت را به بهانه‌ی بهبود وضعیت خواهان بخواهد. اگر تقاضای کاهش خسارت از سوی خواننده پذیرفته شود، این امر انگیزه‌ای برای خوانندگان است تا زندگی خواهان را مورد بررسی و تحلیل قرار دهند و این مداخله در زندگی خصوصی افراد خواهد بود. خواننده بدون اینکه توانایی‌های بالقوه خواهان و میزان آن را بداند، برای او دشواری‌های به وجود خواهد آورد تا گفته‌ی خویش را اثبات کند. (Jeffrey, ibid, p65)

دوم، آنکه سیستم بازبینی به آیین دادرسی پیش از رسیدگی نیاز دارد و در مرحله‌ی بعد و برای تجدیدنظر هم وضع به همین منوال است. استماع‌ات اضافه، بار مسئولیت دادگاه‌ها را افزایش می‌دهد و روی هم رفته هزینه‌های رسیدگی به دعاوی را اضافه می‌کند. (ibid) در واقع، این بار اضافه شده برای طرفین دعوا تمام نمی‌شود و این موضوع در نگاه جامعه نیز ملاحظه می‌گردد. امکان بازبینی، ارزیابی میزان مسئولیت و محاسبه‌ی مناسب عوض را بسیار دشوارتر می‌کند. (id, p66)

در پاسخ به برخی انتقادات آمده است که اگر خواننده مسئولیت آینده‌اش را بیمه کند، حتی در صورت اضافه شدن مسئولیت، در بازبینی مشکلی به وجود نخواهد آمد و خواهان و خواننده هر دو

¹ - Motor .Vehicle (Third party) Insurance Act 1943-1972, 16E (5) (w.Aust); courts of justice Act 1984 c. 11, s. 129; Kan. stat .Ann 40:1299.39, 40:1299.43 (west sup. 1988) (Louisiana); N.M. stat Ann .s 47-5-9(7978)(new mexico)

در آرامش به سر خواهند برد. (Dufays, ibid, p6) به نظر می رسد نباید نگران وضع روانی خواهان نیز بود، زیرا در ارزیابی خسارت قواعد کلی مسئولیت در باب تکلیف به کاستن از خسارات رعایت می شود و زیان هایی که خواهان در ایجاد آن نقش دارد جبران نمی شود یا از میزان مسئولیت خوانده می کاهد و به هر حال زیان دیده موظف است از پیشرفت زیان جلوگیری نماید. (Munkman, ibid, p9)

در نظام حقوقی ما این روش را می توان از قسمت اخیر ماده ی ۵ قانون مسئولیت مدنی برداشت کرد. به موجب این ماده اگر در موقع صدور حکم تعیین عواقب صدمات بدنی به طور تحقیق ممکن نباشد دادگاه از تاریخ صدور حکم تا دو سال حق تجدید نظر نسبت به حکم خواهد داشت. چنانکه ملاحظه می شود در این مقررہ برای دادگاه فرصتی دو ساله به نسبت به تجدید نظر در حکم در نظر گرفته شده است.

د- نتیجه گیری

در سیستم تعیین مقطوع خسارات بدنی و پرداخت یکجای آن، خوانده دعوا به موجب حکم دادگاه موظف می شود یک بار و برای همیشه خسارات خواهان را جبران کند. در نظام حقوقی ما که به موجب قانون مجازات اسلامی، برای جبران خسارات بدنی ناشی از قتل یا جرح دیه پرداخت می شود، اگر پرداخت دیه به عنوان تنها روش جبران خسارات بدنی پذیرفته شود و امکان مطالبه ی سایر خسارات افزون بر دیه فراهم نباشد، با سیستمی مواجه ایم که حتی میزان جبران و در مواردی سقف جبران خسارات توسط قانون گذار مشخص گردیده است. در حالی که در نظام حقوقی کشور هایی مثل انگلستان و ایالات متحده آمریکا گرچه تا مدت ها سیستم تعیین مقطوع و پرداخت یک باره حاکم بود اما میزان خسارت توسط قانون بیان نشده و این میزان می توانست با واقعیت موضوع و شرایط شخصی هر پرونده تطبیق پیدا کند.

به دلیل دشواری ارزیابی و مبتنی بودن روش مقطوع بر حدس و گمان و به دنبال انتقادات راجع به آن، تمایل حقوقدانان در این نظام ها به سمت پرداخت تدریجی پیش رفت تا میزان غرامت با

میزان واقعی خسارت انطباق بیشتری داشته باشد. این روش های جدید توانست سیستم پرداخت مقطوع و یکجا را کنار گذارد و نهایتاً در تعداد محدودی از پرونده ها که خواهان دچار آسیب های بسیار شدید شده استفاده می شود.

در چنین وضعیتی و با توجه به پیشرفت علوم در همه ی زمینه ها و ظهور و بروز اسباب و صدمات جدید و تحول علم پزشکی در عرصه ی درمان بیماری ها و توان بخشی از کار افتادگی ها و با توجه به اقتضائات فقه پویای اسلامی، به نظر می رسد نظام حقوقی ما نباید از قافله عقب بماند. در حقیقت جان و تن و اندام های انسان را نمی توان به شیوه ی اموال مادی و مثلی تقویم کرد و توان مالی و ارزش معنوی و نیروی کار و صدمه های روانی او را ندیده گرفت.

به نظر می رسد سیستم پرداخت مقطوع و یک باره برای خسارات بدنی تا زمان دادرسی و در مواردی که خسارات چندان شدید نیست و خسارات آینده نیز در حد قابل اطمینانی قابل ارزیابی است، روشی مناسب به شمار می رود. در عین حال سیستم پرداخت تدریجی با به کار گرفتن تضمینات مناسب در صدمات بسیار شدید که امکان ارزیابی خسارات آینده وجود ندارد یا بسیار دشوار است، مناسب خواهد بود. لزوم تلاش خواهان برای بهبودی وضع خویش و اجتناب از گسترده کردن اثرات صدمه، انتقاد مربوط به از دست رفتن انگیزه خواهان در بهبودی اوضاع را رد می کند. به هر حال آنچه مسلم است آن که نظام های حقوقی در جبران هر چه بیشتر خسارت و اعاده ی وضعیت خواهان به حالت پیش از صدمه می کوشند و در این راستا می بایست از مناسب ترین روش ها بهره بگیرند که مطابقت بیشتری با واقعیت دارد. به نظر می رسد اتخاذ هر روش یا ترکیب آنها در مواردی که متناسب با شرایط آن شیوه ی پرداخت است با مانعی رو به رو نباشد. در واقع قاضی است که باید تشخیص بدهد در پرونده ی مطروحه حکم به جبران یک باره خسارت یا پرداخت آن در فواصل زمانی مناسب بهتر است یا اینکه برای جبران هر چه بیشتر خسارت، در نظر گرفتن مستمری برای سالهایی معین و با تضمینات لازم مناسب است. در بعضی موارد هم در صورت مجوز قانونی می توان برای برخی اقسام زیان امکان باز بینی در میزان خسارت فراهم نمود تا رقم درست تری مشخص شود.

می توان پیشنهاد کرد برای جلوگیری از ضرر و زیان بیشتر خواهان در ارزیابی های طولانی مدت، دادگاه پیش از ارزیابی نهایی، با توجه به وضعیت پرونده و شرایط خواهان، دستور پرداخت مبلغ معینی از خسارت را صادر نماید.

منابع فارسی و عربی :

۱. تیموری، خیرالله، خسارت زائد بر دیه، انتشارات آئین دادرسی، ۱۳۹۱.
۲. خمینی، روح الله، تحریر الوسیله، جلد ۲، مکتبه الاعتماد، چاپ چهارم، ۱۴۰۷.
۳. شیخ آزادی، اردشیر، ابوالمعصومی، زهرا، قادی پاشا، امیر، بررسی نظریات کارشناسی پزشکی قانونی استان تهران در خصوص ۶۲ مورد تعیین ارش و دیه، مجله علمی پزشکی قانونی، دوره ۱۴، شماره ۱، بهار ۱۳۸۷.
۴. کاشانی، جواد، جعفری، زهرا، بررسی اثر انتقالی تجدید نظر خواهی در دعاوی مدنی در حقوق ایران و فرانسه، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۳۳.
۵. کاتوزیان، ناصر، توجیه و نقد رویه قضایی، انتشارات میزان، ۱۳۹۲.

منابع انگلیسی :

1. Babener, Jeremy, Structured settlements and single claimant Qualified settlement funds, :Regulating in accordance with structured settlement history, 2010 Legislation and public policy, vol.1.13.1, 2010, p2
2. Balzer, Kolbach, Barbara, variable periodic payments of damages :an alternative to lump sum awards, citation, 64, Iowa L. rev. 1978_1979.
3. Barrie, Peter, personal injury law: liability, compensation and procedure, Oxford, 2005.
4. Bass, A., Wright, M., Hogan, T., An objective study of the whiplash victim and the compensation syndrome, 1974-75.
5. Cee, ptt er, Atiy'''' .. Accinnnts, mmmss ation ddd tee lww, svttt h edition, Cambridge university press, 2006.
6. Conard, A., Morgan, J., Pratt, J., Automobile accident costs and payments 1964 available at line on line.
7. Corso, P., Finkelstein, T., Miller, T., Fiebelkorn, I., Zaloshnj, E., Incidence and lifetime costs of injuries in the united states, 2006, p216, Downloaded from: <http://www.injury-prevention.bmj.com>, published by group.bmj.com, accessed at 27/Des/2016
8. Dufays, Paul, Introducing provisional damages in Canada, Dalhousie Journal of Law and Social Justice,

9. Elligett, Tom, The periodic payment of Judgments,46 Ins.counsel J. 1979.
10. Stevenson, Richard, A., An Alternative to lump –sum Damages: The exactly adequate award,24 Def,L.J1975.
11. Fleming , John , The law of torts, 4th edition,1971.
12. Harper , F., Jones ,f. ,The law of tort Aspen,1956.
13. Ison, T., The forensic Lottery ,L. Rev 26,1997.
14. Ison , T.,\ The therapeutic significance of compensation structures, 64 canadian bar R., 1986.
15. Jeffrey ,A., schnoor , Report on periodic payment of Damages for personal injury and death, 1987.
16. Keene,keneth.,K,Ross,Robert,J,structured settlement .Bus Ins.,Apr,24.1986.
17. koenig , Laura,j ., Structured settlements , factoring and the federal Government,82 IND .L.g.809 ,2007.
18. lewis,Richard,McNabb,Robert,Robinson,Helen,Wass,Victoria,Loss of earnings following personal injury:Do the courts ad equately compensate injured parties?,The economic Journal,vol.113,no,491,Features, Wiley on behalf of the royal economic society
19. Lewis,Richard,structured settlements of damages awards in Britain and Canada ,International and comparative law Quarterly,vol 42, 1993.
20. Luchak ,F., structured Damage settlements ,Dept .cont. Ed.,Law society of upper Canada,1987.
21. MC Glean ,R .F .Structured settlements, Canadian Insurance ,Agent and Broker,1987.
22. Mc Gregor, personal injury and death, ii International Encyclopedia of comparative law, Ch.9,1983.
23. Munkman , John. , Damages for personal injuries and death London, Butter worths,fifth edition , 1973.
24. –Nieswiadomy,Michael,Silberg,Eugene,Calculating changes in worklife expectancies and lost earnings in personal injury cases,The journal of risk and insurance association,vol.55,n,3,1988,seen at:[http://www.jstor.org/stable 253251](http://www.jstor.org/stable/253251),accessed at:15/05/2018
25. Plant ,Marcus L .,periodic payment of Damages for personal injury, Louisiana law Review ,Volume 44,n.5. 1984.

26. Rea ,S.A, Jr.,inflation, taxation and damage Assessment,58 con bar,rev,1920.
27. Risk ,Richard , Structured settlements: The ongoing Evolution from a liability Insurer's play to an injury victim's Boon ,36 Tulsal.J. 2001.
28. Scales ,Adam ,F. ,Against settlement factoring ?The market in tort claims Has arrived WIS.L. Rev, 2002.
29. sheffield ,Christopher ,Evolve financial division Ramps up marketing to Grow settlement Business ,Memphis BVS,I ,2008,see at:<http://jgwentworth.com/about/lweus/press/Dwtail.aspx>.
30. Tilbury , Michael,Damages for personal injuries.A statement of the modern Australian law ,western Australian law review.
31. Trindade, F.A, Cane,p,Law of torts in Australia, 3rd edition, Melborne,1999.
32. Weir, J-P, structured settlement, 1984.
33. Yandell ,Dirk Advantages and Disadvantages of structured settlements ,5J.Legal Econ.71, 1995.

